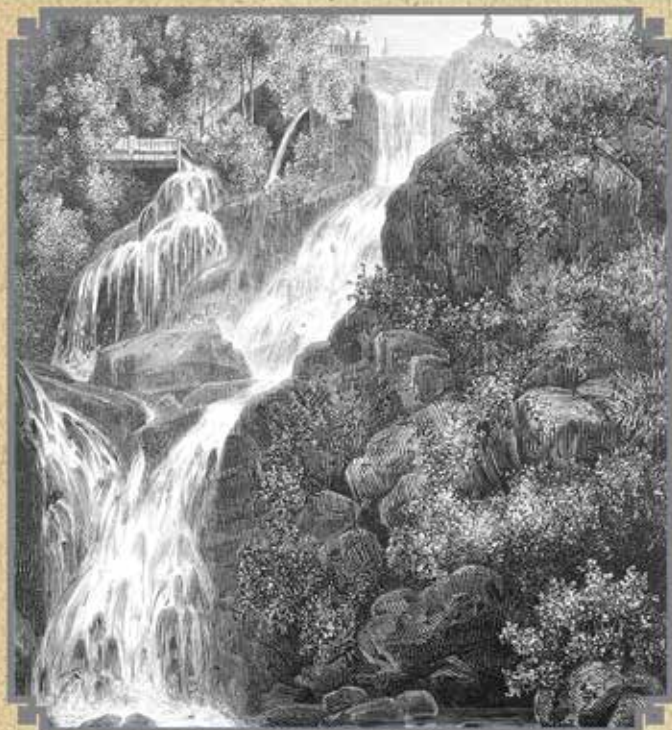

Ett besök i Dunkehallar

Återutgivning av text från 1873

En publikation från
e-boksbiblioteket.se

Ett besök
i Dunkehallar
– Återutgivning av text från 1873

Redaktör Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-7757-317-3

Copyright © 2017 Mikael Jägerbrand / Virvelvind Förlag, Lysekil.
Den här e-boken ges ut av E-boksbiblioteket Förlag (imprint)

Mer info: www.e-boksbiblioteket.se

Förord

I den här e-boken får du en beskrivning av både Jönköping, Huskvarna och det närliggande området Dunkehallar.

Den korta texten innehåller flera historiska anekdoter och en geografisk skildring.

Du får också en illustration av vattenfallet i Dunkehalla-ån gjord av konstnären Carl Svante Hallbäck.

Den här texten publicerades ursprungligen år 1873 i tidskriften "Svenska Familj-Journalen" med rubriken "Dunkehallar". Texten publicerades anonymt under signaturen "—e."

Eftersom den här texten skrevs på 1800-talet så innehåller den mått, ord och personer som inte är så bekanta i dag. Därför har vi kompletterat originaltexten med en kortfattad ordlista.

Ett besök i Dunkehallar år 1873

Den här texten publicerades ursprungligen år 1873 i tidskriften "Svenska Familj-Journalen" med rubriken "Dunkehallar". Texten publicerades anonymt under signaturen "—e."

Vi tillhöra kanske deras antal, som ännu med förkärlek hänga fast vid den gamla fortskaffningsmetoden, en bekväm vagn och ett par pigga skjutshästar. Vi älska oberoendet af, att kunna stanna hvar vi behaga, att fråga oss för om namnet eller ägaren till den eller den vackra egendomen, som framtittar här och der invid vägen. Vi höra kanske rätt gerna skjutsbonden, på sitt okonstlade sätt, berätta en eller annan tradition från fordna tider om de trakter vi passera och vår resa blir derigenom både angenäm och lärorik. Ja, nog är det något helt annat än att sitta inpyrd i tobaksrök uti en af andra klassens vagnar på jernvägarne, der sällskapet visserligen *kan* vara angenämt nog, men der det icke sällan *är* odrägligt, och der man om de genomilade trakterna får ungefär lika god reda, som den blinde om färgerna.

Nåväl, vi föreställa oss alltså, att vi färdats fram öfver den gamla

»Nissa-Stigen», den samma vägen, som danskarne alltid begagnade, då de från Halland smögo sig in i Småland, för att bränna och sköfla, under de långvariga och förödande krig, som fördes emellan dem och oss under de första Wasa-regenternas dystra tider. Vi hafva lemnat Jähra gästgifvaregård bakom oss, vi hafva helt nyss, på en förträfflig väg, passerat ett hörn af den ödsligt dystra Dumbemosse, hvilken antagligen, under många framfarna sekel, haft samma tröstlösa utseende som nu, alldenstund den samma redan i hednatiden, under namn af »Dumnærmosi», omtalas, såsom utgörande en del af gränsen emellan Småland och Westergötland. Det är likaledes från denna, till en kvadratmils ytvidd uppskattade mosse, som de båda betydliga floderna, Nissan och Lagan, anses upprinna, hvarom benämningen »Nizærqvild» (Nissans källa) i gamla urkunder ännu påminner. Det var vidare öfver denna mosse, som danska hären, under anförande af Daniel Rantzau och Frans Brockenhusen, år 1567 i Oktober, anlade en kafvelbro, der den förut omförmälda vägen nu går fram, och det var derigenom, som de lyckades öfverraska och uppbränna Jönköping samt dymedelst bereda sig väg förbi slottet på de stigar, som förde till den gamla Holavids-vägen, hvarifrån de sedan inföllo härjande i Östergötland, der Söderköping afbrändes.

Se så, nu hafva vi lemnat Dumbemosse med dess gamla minnen bakom oss, trakten blir genast odlad och täcka herregårdar skymta fram mellan välskötta åkrar och grönskande ekhagar. Till höger se vi Järstorps vackra kyrka från dess dominerande höjd, och rätt som det är hafva vi nått den skärning i sandåsen, hvarigenom vägen framgår till krönet af Dunkehallar. Ah! Hvilken hänförande tafla, som här på en gång och liksom genom ett trollslag upprullas för våra blickar. Det är icke småningom, det är med ens, som denna storartade panorama

framträder. Djupt nedanför, der vi befinna oss, utbreder Wetteren sin majestätiska, lätt krusade vattenspegel, och för att höja taflans lif, se vi här och der några hvita segel och den mörka rökstrimman från en framilande ångbåt. Längst till venster, eller norr ut, se vi liksom ett mörkblått moln höja sig ur vågen. Det är Visingsö, pupillen i det jätteöga, hvarmed en storartad natur här blickar mot himmelen, hvarifrån det lånar sin färg, antingen det är mildt och leende, som nu, eller hotfullt och dystert när stormen skakar sina vingar deröfver.

Midt framför oss utbreda sig de öfver allt skogkransade höjderna af östra landet. Wista kulle, med dess mjuka former och »grönskande hår», aftecknar sig lätt och behagligt mot den klarblå bakgrunden. Brunnstorp, der det ligger inbäddadt vid foten af berget, belyses af solen, som förvandlar fönstren deri till flammande guld, och något till höger derom gnistrar liksom en silfverstrimma ur berget. Det är också blott en skymt af Husqvarna beundrade vattenfall. Nere i dalbotten mellan dessa höjder ligger Jönköping, kringsmekt af vatten från trenne sjöar, ljusklädd och vacker, som en ung tärna i vårtoalett. Ser ni det der stora palatset, med sin väl afpassade fasad, som just nu afspeglar sig i kanalen der framför, det är stora hotellet. Något till höger derom framträda de mera väldiga, men dock harmoniska formerna af läroverkshuset. Längre bort ser ni kyrkan, hvars förgyllda kors glimmar i aftonsolens belysning. Allt i denna vackra tafla är dock ej blott »til lyst». Ni ser äfven en hel del mörka fabrikskorstenar hvirfla fram sin solbelysta rök i den klara aftonluften. Jönköping är ett samhälle, der idogheten och arbetet skattas högt, och med sitt centrala läge, i förening med ypperliga kommunikationer, torde det äfven i framtiden häfda det anseende för lifaktig verksamhet, som det samma under de sista decennierna lyckats tillvinna sig.

Men måne vi icke böra tillryggalägga den återstående delen af vägen till fots? Ni kan då under promenaden lättare uppfånga det omgivande sceneriet, och så vill jag berätta för er traditionen om orsaken till backarnes namn: Dunkehallar. Under något af de förut omförmälda krigen mellan oss och våra nu varande goda vänner danskarne, hade vaktposten på slottstornet observerat en ståtlig ryttare, hvilken från skogsbrynet på höjden med synnerlig uppmärksamhet rekognoscerade den underliggande trakten. Här var icke lång tid för öfverläggning. Karlen satte ifrån sig hellebarden, riktade med yttersta noggrannhet en af de på slottstornet befintliga kanonerna, hämtade den under dessa oroliga tider alltid brinnande luntan, och — knäppte till. När röken skingrat sig syntes ryttaren icke mera till; men en stund derefter kommer en löddrig häst framstörtande mot slottsporten och i sadeln befann sig endast nedra delen af en människokropp, den öfra hade stannat der kulan afklippt rekognosceringen. Se så vet folktron att färglägga sina berättelser. Den skjutne ryttaren lär varit en dansk riddare med namnet Dunke, och deraf hafva backarne sedan erhållit sin benämning.

Skogen, hvaraf fordom fanns riklig tillgång på den s. k. »bymarksjorden», har nu försvunnit; men odlingen har trädt i stället och med odlingen har tillika uppvuxit en hel del små arbetarebostäder, hvilka ligga fästade likt fågelbon ibland klyftorna. Särdeles är detta förhållandet i grannskapet af Dunkehalla-ån, hvars sorlande brus vi nu förnimma, der den kommer nedhoppande mellan klipporna, för att vid qvarnbron störta utför en ganska respektabel höjd och derefter, på botten af den branta dalsänkning, som bildar en genomskärning af höjderna, leta sig fram till Wetttern. Denna dalsänkning med sitt skummande vattenfall, sin yppiga vegetation, sina välbyggda qvarnar

och bostäder, parker och villor framträder så oväntadt för åskådaren och är så täck, att vi icke vedervåga någon vidare beskrifning. Det är en fullständig Schweizervy. Man bör se den. Kanske, i fall man sedan gör ett besök i dalen der nere, får man anledning att instämma med Nikander, i hvad han sjöng om Djupadal i Blekinge:

”Om dufvan har sin maka kysst,
I löfvens sommarsal,
Du hörer kyssens ljud, så tyst
är det i Djupadal.

Den strida forsen, nyss så vild,
Sin yra öfverger.
Han störtar djupt i jorden ner,
och törs ej sorla mer.”

Det är ingalunda något betydligare vattendrag, Dunkehalla-ån, snarare tvärtom; men pigg och liflig är han, som en äkta smålänning. Det finnes ingen så liten afsats, att den icke är begagnad till nytta och arbete. Spikhammare, bresiljebruk, ben-, bark- och klädesstampar omvexla här med grynverk och mjölqvarnar. Naturkraften är på alla sätt tillgodogjord och påminner till icke ringa grad om befolkningens skaplynn, hvarföre man har det gamla, hedrande vitsordet, att, »om man sätter en smålänning på en flathall i en sjö, så icke allenast föder han sig, utan samlar äfven något för gamla dagar».

Till höger och venster om vägen, hvilken oafbrutet sluttar mot staden, hafva vi nu att observera en hel del små, men täcka villor: Ericksberg, Skuggan, Stugan, Albano, Torp, Skänkeberg m. fl. och till sist

det vackra Bäckalyckan. Se så, nu hafva vi uppnått »Talavid», der den gamla Junebäcken, som gifvit staden dess namn, silar sig fram och der landtbefolkningen fordom, då den reste till eller från staden, antagligen talades vid och må hända äfvenledes tog sig en »färaknäpp» för bättre minnes skull. Vi hafva nu uppnått stadens gator, och skulle således hafva gjort ifrån oss beskrifningen öfver Dunkehallar; men vi följa väl ändå vår resande vän tilldess han hamnar på stora hotellet, hvarvid vi få tillfälle låta honom kasta några flygtiga blickar på de föremål vi passera. Se der till höger vestra kapellet, fordom S:t Petri kapell, uppfördt efter ritning af grefve Erik Dahlberg och på sednaste tiden restaureradt samt omgifvet af en väl vårdad begravningsplats. Till venster hafva vi denna »stad i staden», som utgöres af Jönköpings verldsbekanta tändsticksfabrik med sina mångfaldiga och storartade fabriksbyggnader. Litet längre fram och hörande till fabriakens område ligger det vackra »Strand» med sitt täcka corps de logis och sin förtjusande park. Vidare framåt har ni hamnparken och den nya anläggningen framför skolhuset, nu gå vi öfver vindbron, hvilken leder öfver kanalen, som sammanbinder Munksjön med Wetteren, — och så äro vi lyckligen anlända till stora hotellet. Der kan ni taga er ett uppfriskande bad efter vandringen, om ni så behagar, och sedan, då hotellets vackra trädgård på aftonen blifvit, som vanligt, rikt eklärrerad, kan ni der, vid ett glas punsch eller en bricksexa, lyssna till en dubbelkvartett af Jönköpings regementes musikkår, då helt visst genom tonernas makt i underbara hägringar för ert inre öga å nyo frammanas den herrliga taflan från Dunkehallar.

—e.

Öfre vattenfallet i Dunkehalla-ån. (Teckning af C. S. Hallbeck.)

Viktiga ord och personer

Bresilja.

En brasiliansk växt som kan användas till framställning av det röd-bruna färgämnet brasilin. Från 1500-talet exporterades så stora mängder trä att brasilin gav namn till landet Brasilien. Brasilin används framför allt till färgning av olika textilier.

Brockenhusen, Frans.

[1518–1569] Dansk militär, adelsman och diplomat. Var under en tid danskt sändebud i Frankrike. I Sverige är han mest känd för det framgångsrika mot Småland och Östergötland år 1567. Dödades under belägringen av Varberg år 1569.

Dahlberg, Erik.

[1625–1703] Svensk arkitekt, militär och politiker. Är mest känd för sitt historiska verk ”Suecia antiqua et hodierna”.

Eklärerad.

Äldre uttryck som betyder upplyst.

Hallbeck, Carl Svante.

[1826–1897] Svensk illustratör från Göteborg som startade Ny Illustrerad Tidning. Flyttade till USA på 1860-talet som tecknare

för Svenska Familj-Journalen. Var framför allt specialiserad på avbildningar av städer samt historiska byggnader och platser.

Nikander, Karl August.

[1799–1839] Svensk poet och författare. Var en av de första svenska författarna som inspirerades av den romantiska litteraturen. Är mest känd för sin pjäs ”Runesvärdet och den förste riddaren” (1820).

Rantzau, Daniel.

[1529–1569] Dansk fältherre och befälhavare över Varbergs slott. Är mest känd för en framgångsrik räd in i Östergötland under 1567–1568.

Toalet.

Ordet används här i sin ursprungliga betydelse, elegant klädsel.

Fler böcker: E-boksforlaget.se

Om du gillar e-böcker om historia så kommer du att gilla utbudet hos E-boksforlaget.se

Här kan du söka bland e-böcker från flera olika förlag om en rad olika ämnen, bland annat historia och arkeologi.

Alla titlarna går att hitta hos de flesta e-bokhandlare, i iTunes samt på många bibliotek.

Här är några exempel på titlar:

Klassiska deckare

- "Sherlock Holmes: »Gloria Scott«"
- "Sherlock Holmes: Beryllkronan"
- "Sherlock Holmes: De fem apelsinkärnorna"
- "Sherlock Holmes: De rödhårigas förening"
- "Sherlock Holmes: Den avhuggna tummen"
- "Sherlock Holmes: Den blå karbunkeln"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna brudgummen"
- "Sherlock Holmes: Den försvunna kapplöpningshästen"
- "Sherlock Holmes: Blodbokarna."
- "Sherlock Holmes: Det spräckliga bandet."
- "Sherlock Holmes: Den grekiske tolken"
- "Sherlock Holmes: Musgraves ritual"
- "Sherlock Holmes: Det gula ansiktet"
- "Sherlock Holmes: Det hemlighetsfulla mordet vid skogssjön"
- "Sherlock Holmes: Den hemlighetsfulla patienten"
- "Sherlock Holmes: Börsmäklarens biträde"
- "Sherlock Holmes: En skandal i Böhmen"
- "Sherlock Holmes: Krymplingen"
- "Sherlock Holmes: Lorden och hans rika amerikanska brud"
- "Sherlock Holmes: Mordet i Reigate"
- "Sherlock Holmes: Tiggaren med den kluvna läppen"

Arkeologi

- "Solgudens yxa och Tors hammare"

- (1899)
- "Hällristningarnas ålder" (1869)
- "Feniciska kolonier i Skandinavien" (1875)
- "Hällristningar på Kinnekulle" (1892)
- "Forntidens perioder" (1892)
- "Hur gamla är hällristningarna?" (1869)
- "Bohusläns bygdeborgar" (1909)
- "Bohuslänska hällristningar" (1879)
- "Fynden i Troja" (1878)
- "Förbindelse mellan Skandinavien och vestra Europa före Kristi födelse" (1889)
- "Svear och götar under folkvandringstiden" (1905)
- "Husaby kyrka" (1899)
- "Hällristningarna i Järrestad" (1881)
- "Nordens fartyg från hednatiden" (1872)
- "Anmärkningar rörande figurteckningar från forntiden" (1842)
- "Grafkistor af klufna och urhålkade stockar" (1894)
- "Den svenske solguden och den svenske Tyr" (1906)
- "Skånska fornminnen" (1853)
- "Ölands fornminnen" (1874)
- "Tors hammare" (1872)
- "Våra fornminnen – vad de lära oss" (1916)
- "Sveriges fasta fornlämningar från hednatiden" (1901)
- "Förstörda fornminnen i Bohuslän år 1924"

Djur & natur

- "Svenska djur i folktron" (1898)

- "Skäggets historia" (1893)
- "Kattens kulturhistoria" (1882)
- "Djurens sömn" (1889)
- "Katten i forntida Egypten" (1889)
- "Ett dygn på månen år 1870"
- "Orkidéernas historia" (1894)
- "Blomsterspråket" (1888)
- "Sveriges hundraser" (1880)
- "Guide till biskötsel" (1885)

Kulturhistoria

- "Midvinterns solfest" (1894)
- "Julen på 1870-talet – Skildringar och illustrationer i svenska tidskrifter"
- "Om julens härkomst" (1899)
- "Julen i Skåne på 1820-talet"
- "Nyaste och tillförlitligaste Drömboken" (1918)
- "1870-talets bästa tips för frisyr och utseende"
- "Lyxens historia" (1870)
- "Gaffelns historia" (1889)
- "Kanalbyggen på planeten Mars" (1888)
- "Vårt solsystem" (1878)

Resor

- "Ett besök i Venedig år 1878"
- "Strandgatan i Visby år 1879"
- "Resa på Dalslands kanal år 1877"
- "Nyköpings slott" (1877)
- "Ett besök i Marstrand år 1882"
- "Min resa i Blekinge och Kalmar år 1854"
- "Resor med luftballong år 1873"

- "Runlejonet i Venedig" (1871)
- "En utflykt på Mälaren år 1871"
- "Skildring af Vestergötland år 1882"
- "Kalmar slotts historia" (1880)
- "Ett besök i Södertälje år 1881"
- "En färd på Donau år 1882"
- "Ringmuren i Visby" (1874)
- "Fredrikstens fästning och Karl XII" (1879)
- "Petras helgedomar" (1921)
- "Ett besök i Boxholm år 1885"
- "Ett besök i Roms katakomber år 1870"
- "Skildring av Riseberga klosterruiner" (1874)
- "Borgholms slottsruin" (1878)
- "Rundtur i södra Frankrike år 1880"
- "Ett besök på Djurgården sommaren 1868"
- "Sigtunas tidiga historia" (1872)
- "Helgeandskyrkan i Visby" (1878)
- "Norrköpings historia" (1871)
- "Ett besök i Waxholm år 1870"
- "Vadstena slott" (1875)
- "Skildring av Island" (1870)
- "Besök på Gripsholms slott år 1895"
- "Ett besök i Rom år 1870"
- "Besök på Helgoland år 1874"
- "Guide till Uppsala år 1875"
- "Kyrkoruinen S:t Katarina i Visby" (1877)
- "Gripsholms slott" (1877)
- "Ett besök i Strängnäs år 1874"
- "Ett besök i Visby år 1906"
- "Bohus fästning" (1869)
- "Ett besök i Ystad år 1872"

Svensk geografi

- "Märkliga orter i Sverige" (1883)
- "Skildring av Värmland år 1882"
- "Skildring av Dalälven år 1876"
- "Skildring av Ångermanland 1882"
- "Skildring av Bohuslän år 1882"
- "Skildring av Dalsland år 1882"
- "Skildring av Närke år 1882"
- "Skildring av Öland år 1882"
- "Skildring av Stockholm år 1882"
- "Skildring av Västmanland år 1882"
- "Skildring av Härjedalen år 1882"
- "Skildring av Gästrikland år 1882"
- "Skildring av Jämtland år 1882"
- "Skildring av Göteborg år 1882"
- "Skildring av Halland år 1882"
- "Skildring av Blekinge år 1882"
- "Skildring av Gotland år 1882"
- "Skildring av Södermanland år 1882"
- "Skildring av Östergötland år 1882"

Vikingar

- "Vikingatidens Lund och Birka" (1909)
- "Jomsvikingarnas saga" (1888)
- "Fyndet av vikingaskeppet i Gokstad år 1880"
- "Hervars och Hedreks saga" (1888)
- "Carl Larssons Uppsala-tempel" (1908)
- "Sagan om Ragnar Lodbrok och hans söner" (1880)
- "Sverige och vikingafärderna västerut" (1924)